

Δογματικόν Θεοτοκίον Δανιήλ Πρωτοψάλτου, ήχος α, εξήγησις Κωνσταντίνου Φωτόπουλου.

Διάδοση του μέλους

Πρόκειται για το πρώτο από τη σειρά των δογματικών θεοτοκίων του εσπερινού που τόνισε ο Δανιήλ Πρωτοψάλτης και που μαζί με τα κεκραγάρια και τα πασαπνοάρια του γνώρισαν μεγάλη διάδοση το 18ο αιώνα. Τα μέλη αυτά, από όσο γνωρίζω, δεν είχαν εξηγηθεί μέχρι και το 2009 όταν, στην ιστοσελίδα μας, σας παρουσιάσαμε εξηγημένα τα κεκραγάρια, τα πασαπνοάρια και το δογματικό θεοτοκίο του πλαγίου δευτέρου ήχου. Το αξιοπερίεργο με τα στιχηρικά μέλη του Δανιήλ είναι ότι παραδίδονται στα χειρόγραφα σε αρκετές διαφορετικές εκδοχές. Συχνά, μάλιστα, οι πιο ιδιόμορφες «θέσεις» αντικαθίστανται από πιο γνώριμες και δοκιμασμένες. Σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των χειρογράφων παρουσιάζονται και στην ορθογραφία της παλαιάς γραφής, η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είναι η πλέον δόκιμη.

Δομή του μέλους

Εκτός των συνθέσεων του Δανιήλ, τα δογματικά θεοτοκία σε σύντομο μέλος, κατά το 18ο αιώνα, υπάρχουν μελοποιημένα από τον Κυριάκο Κουλιδά το Ναυπλιώτη αλλά και από τον Πέτρο Λαμπαδάριο. Αν και στις τρεις περιπτώσεις διακρίνεται η κοινή βάση του συντόμου στιχηρικού μέλους, τα μέλη του Δανιήλ έχουν σαφώς μεγαλύτερη συγγένεια με αυτά του Πέτρου Λαμπαδαρίου.

Στο δογματικό θεοτοκίο που εξετάζουμε, η ομοιότητα αυτή είναι φανερή. Ο χωρισμός του ποιητικού κειμένου σε μουσικές φράσεις, με μικρές εξαιρέσεις, είναι κοινός. Οι δεσπόμενοι φθόγγοι είναι ίδιοι και οι καταλήξεις γίνονται στους ίδιους φθόγγους, με σημαντική εξαίρεση τη φράση «αύτη το μεσότειχον». Πολλές θέσεις και μελικές συμπεριφορές είναι ίδιες. Οι βασικές διαφορές είναι δύο. Αφενός, στη σύνθεση του Πέτρου οι σύντομες θέσεις εκτείνονται σε μεγαλύτερο αριθμό συλλαβών απ' ό τι στη σύνθεση του Δανιήλ και αφετέρου, ο Δανιήλ χρησιμοποιεί μεγαλύτερη ποικιλία θέσεων.

Θέσεις που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής

α) Θέση αντικενωκυλίσματος: Είναι η θέση που υπάρχει στις φράσεις: «πατρί και», «και νυν και», «παγκόσμιον», «αύτη». Σε μέλη του συντόμου στιχηραρίου, στον πρώτο ήχο, δεν είναι πολύ συχνή η χρήση αυτής της θέσης. Οι δύο μελοποιοί που τη χρησιμοποιούν στα μέλη τους κατά κόρον, είναι ο Δανιήλ Πρωτοψάλτης και ο Κυριάκος Κουλιδάς. Σε κάποια χειρόγραφα παραδίδεται και ως θέση κυλίσματος.

β) Καταληκτική θέση κυλίσματος: Είναι η «θέση» που υπάρχει στα σημεία «πνεύματι», «σπαρείσαν», «θεότητος», «αντισείξε», «ηνέωξε», «άγκυραν», «έχομεν». Η χρήση της είναι σχετικά σπάνια σε μέλη του αργού ειρμολογίου και του συντόμου στιχηραρίου. Ο Δανιήλ όμως φαίνεται ότι αρέσκεται ιδιαίτερα σε αυτή και τη χρησιμοποιεί σε πολλούς ήχους και σε πολλούς και διαφορετικούς συνδυασμούς. Η συγκεκριμένη θέση

παρουσιάζει ενδιαφέρον στο σύνολό της και επίκειται σχετική ανακοίνωσή μου σε μουσικολογικό συνέδριο.

γ) «και των πιστών το εγκαλλώπισμα»: Αυτό το σημείο αξίζει να σχολιασθεί εξαιτίας της ασάφειας και της διχογνωμίας που υπάρχει στα χειρόγραφα ως προς το που διακόπτεται η μουσική φράση. Σε αρκετά χειρόγραφα δεν υποδεικνύεται κάποιο σημείο, σε άλλα φαίνεται ότι η διακοπή της θέσης πρέπει να γίνει στο «πιστών» και σε κάποια άλλα στο «πιστών το». Στην εργασία μου έχω παραθέσει εξηγήσεις που καλύπτουν και τις δύο περιπτώσεις.

δ) «κατέχοντες»: Η λέξη αυτή έχει ως μουσική ένδυση μια θέση την οποία δεν κατάφερα να εντοπίσω εξηγημένη σε άλλο μέλος, παλαιότερο ή νεότερο. Παρόλα αυτά, παρόμοιες μελικές συμπεριφορές εντόπισα σε καλοφωνικούς ειρμούς του τρίτου ήχου (σε καταλήξεις στο φθόγγο γα) καθώς και σε ειρμούς καταβασιών του Πέτρου Λαμπαδαρίου (σε κάποιες καταλήξεις στο φθόγγο δι). Με τη συγκεκριμένη μουσική επιλογή του Δανιήλ, η λέξη «κατέχοντες» ακούγεται κατά κάποιον τρόπο παράτονα. Η πρακτική αυτή του «παρατονισμού» των λέξεων δεν είναι ασυνήθιστη στα στιχηρά του Δανιήλ.

Υπάρχει η πιθανότητα η ίδια περίπου θέση να παραδίδεται πιο αναλυτικά στον κώδικα EBE 1865 στην αργή τιμιωτέρα του τρίτου ήχου που φέρεται, τουλάχιστον στο συγκεκριμένο κώδικα, ως μέλος του Δανιήλ. Επειδή αυτός ο κώδικας παρουσιάζει αρκετά προβλήματα και το συγκεκριμένο σημείο δεν είναι σαφές, θεώρησα επισφαλές να βασιστώ σε αυτόν για την εξήγησή μου.

Πρέπει εδώ να προσθέσουμε ότι δεν πρόκειται για μια περίπτωση κατά την οποία ο Δανιήλ καινοτομεί δημιουργώντας καινούργια θέση. Αντιθέτως για άλλη μία φορά διασώζει παλαιότατη παράδοση. Η ίδια ακριβώς θέση εντοπίζεται σε παλαιά στιχηρά του Πάσχα σε πλάγιο του πρώτου και σε αργό ειρμολογικό μέλος.*

Η συγκεκριμένη θέση σε μερικά χειρόγραφα έχει αντικατασταθεί με κάποια άλλη παρόμοια αλλά πολύ πιο διαδεδομένη. Τη δεύτερη αυτή εκδοχή, την παραθέτω συμπληρωματικά στο τέλος της εξήγησής μου.

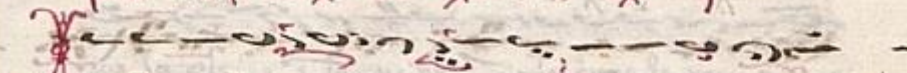
Προκειμένου να προβώ στην εξήγησή του δογματικού Θεοτοκίου, έλαβα υπόψη επτά χειρόγραφα από διάφορες βιβλιοθήκες. Το κείμενο που παραθέτω στην παλαιά γραφή είναι από τον κώδικα της EBE 1865.

Κωνσταντίνος Ι. Φωτόπουλος.

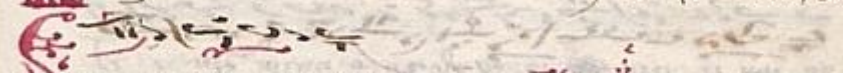
* Αυτά τα στιχηρά τα εντόπισα αφού αναρτήθηκαν στο forum "[Ψαλτολόγιον](#)".

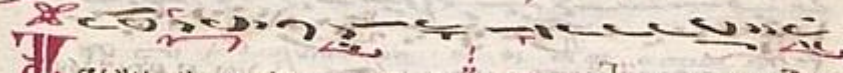
δοξασι καὶ σὺν τοῖς ἁγίοις πνεύματι καὶ χαριστὶ
τῆς μετὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἡ

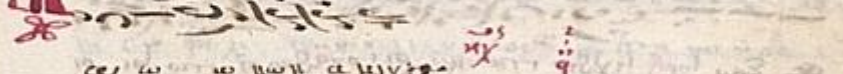
ο ἱεροῦ καὶ ἡ καὶ ὁ ὡς ἡ α ἡ ὡς ἡ

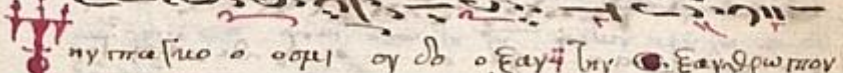
εὐμα ἀπὸ τῆς καὶ ἡ καὶ ἡ

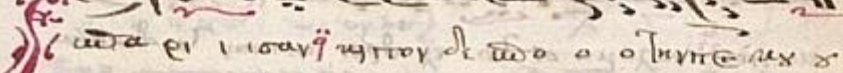
καὶ ὁ ὡς ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ

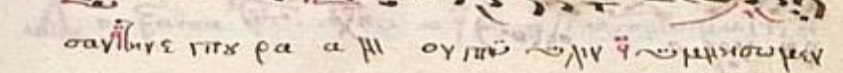
καὶ ὁ ὡς ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ

καὶ ὁ ὡς ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ

καὶ ὁ ὡς ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ

καὶ ὁ ὡς ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ καὶ ἡ

[illegible]

[illegible]

